

EL GRAND TOUR DE JOSEP ANTON DE CABANYES I BALLESTER (1797-1852)

Viatges i afició col·leccionista a la llum d'Europa

Francesc Miralpeix Vilamala

MEMORIA ARTIUM

30

**El Grand Tour de Josep Anton
de Cabanyes i Ballester (1797-1852)**

Memoria Artium

Consell de direcció

Direcció científica

Bonaventura Bassegoda

Joan Bosch

Jordi A. Carbonell

Vicenç Furió

Juan José Lahuerta

Immaculada Lorés

Francesc M. Quílez

Pilar Vélez

Coordinació tècnica

Meritxell Anton

Anna Cabañas

Javier de Castro

Montserrat Gumà

Jaume Llambrich

Joan Carles Marset

Jordi Prats

Xavier Roig

**El Grand Tour de Josep Anton
de Cabanyes i Ballester (1797-1852)**

Viatges i afició col·leccionista a la llum d'Europa

FRANCESC MIRALPEIX VILAMALA

Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions
Edicions de la Universitat de Barcelona
Universitat de Girona. Servei de Publicacions
Edicions de la Universitat de Lleida
Universitat Politècnica de Catalunya. Iniciativa Digital Politècnica
Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili
Museu Nacional d'Art de Catalunya
Museu del Disseny de Barcelona

Bellaterra, Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona, 2022

A Joaquim Garriga i Riera (1945 – 2018), *in memoriam*

Il ne suffit pas pour s'instruire de courir les pays; il faut savoir voyager. Pour observer il faut avoir des yeux, et les tourner vers l'objet qu'on veut connaître. Il y a beaucoup de gens que les voyages instruisent encore moins que les livres, parce qu'ils ignorent l'art de penser, que, dans la lecture, leur esprit est au moins guidé par l'auteur, et que, dans leurs voyages, ils ne savent rien voir d'eux-mêmes. [...] Comme les peuples les moins cultivés sont généralement les plus sages, ceux qui voyagent le moins voyagent le mieux ; parce qu'étant moins avancés que nous dans nos recherches frivoles, et moins occupés des objets de notre vaine curiosité, ils donnent toute leur attention à ce qui est véritablement utile. Je ne connais guère que les Espagnols qui voyagent de cette manière. Tandis qu'un Français court chez les artistes d'un pays, qu'un Anglais en fait dessiner quelque antique, et qu'un Allemand porte son album chez tous les savants, l'Espagnol étudie en silence le gouvernement, les mœurs, la police, et il est le seul des quatre qui, de retour.

Jean-Jacques Rousseau, *Emile ou de l'éducation*, 1762

A més d'aquestes raons, viatjar em sembla un exercici profitós. L'ànima hi troba una exercitació constant a remarcar les coses desconegudes i noves; i no sé si de millor escola, com he dit sovint, per a formar la vida que proposar-li incessantment la diversitat de tantes altres vides, opinions i costums, i fer-li tastar una varietat tan constant de formes de la nostra natura. El cos no hi és ni ociós ni fatigat, i aquesta agitació moderada el posa en forma.

Michel de Montaigne, *Assaigs*, Llibre III, Capítol IX: «Sobre la vanitat», traducció de Vicent Alonso, Barcelona, Proa, 2012 (1a edició de 1588)

Pelegrí Clavé? (atribuït), *Retrat de Josep Anton de Cabanyes i Balleser*, oli sobre tela, Vilanova i la Geltrú, Masia d'en Cabanyes.
Fotografia: Masia d'en Cabanyes.

Índex

Pròlegs	II
Presentació	15
I. Els Cabanyes	23
I.1. Orígens familiars i notes prèvies	23
I.2. Espais i acomodament burgès	33
I.3. De comerciants a rendistes	37
I.4. La casa de vila. Luxe i imitació	41
I.5. La finca de la Granada i la vil·la de Can Parellada, actual Masia d'en Cabanyes	56
II. Josep Anton de Cabanyes i Ballester (1797-1852)	67
II.1. Breu semblança biogràfica	67
II.2. Un piano i una biblioteca	75
II.3. La pinacoteca i el «Catálogo descriptivo»	81
III. «Homo viator». El carnet inèdit dels viatges de Josep Anton (1816-1824)	97
III.1. Un viatger sentimental o un comerciant que viatja?	97
III.2. El Grand Tour de Josep Anton	122
IV. A manera de cloenda	153
IV.1. Un cert aire de dandi	153
IV.2. «Un lloc entre els morts»	156
V. Apèndix. El carnet de viatges (1816-1824)	159
V.1. Característiques formals i criteris de transcripció i traducció	159
V.2. El carnet de viatges. Traducció	162

Fonts	203
A. Manuscrits de Josep Anton de Cabanyes	203
B. Documentació d'arxiu.....	203
Bibliografia	205
Índex onomàstic	219

Pròlegs

TERESA LLORENS CARBONELL
Consellera delegada de Patrimoni
Consell Comarcal del Garraf

Darrere cases museu com la Masia d'en Cabanyes hi ha una família, un pas-sat i una història per compartir. L'edició del llibre *El Grand Tour de Josep Anton de Cabanyes i Ballester (1797-1852). Viatges i afició col·leccionista a la llum d'Europa*, de Francesc Mirapleix Vilamala, vol mostrar-nos una part de la història de la família dels Cabanyes.

Aquesta obra també té una història. Comença quan l'Ajuntament de la ciutat de Vilanova i la Geltrú rep en llegat la Masia d'en Cabanyes, que, construïda l'any 1787 per Llorenç de Cabanyes, havia albergat generacions d'escriptors, poetes i pintors, tots els quals hi havien deixat la seva petjada —a la Masia i a la ciutat de Vilanova i la Geltrú. Gosem considerar que la història comença en aquell moment, atès que la cessió del llegat, que passava a mans públiques, s'acompanyava de la necessària indicació, per part dels descendents, de protegir-lo, conservar-lo i difondre'l.

D'acord amb el ritme que segueix la investigació al nostre país, el Consell Comarcal del Garraf ha maldat per fer més transparents i propers els interiors romàntics de la Masia d'en Cabanyes: per mostrar qui era cadascun dels seus membres, per il·lustrar què expliquen a través de la seva casa d'estiueig, situada als afores de la ciutat, i per fixar què els mou a col·leccionar i quins són els seus cànons estètics, tan singulars i únics en cadascuna de les arts que van cultivar.

Amb l'edició del llibre *El Grand Tour de Josep Anton de Cabanyes i Ballester...*, el duel entre investigar i difondre arriba a bon fi, amb el benentès que tots els qui hi han participat han volgut donar suport al Centre d'Interpretació del Romanticisme Manuel de Cabanyes, establert a la Masia d'en Cabanyes, d'acord amb aquella premissa que, per bé que òbvia, no podem deixar de

recordar: si volem gaudir del present i entendre'l, no només hem de conèixer el passat, sinó que també hem de gaudir-ne i entendre'l.

Amb vista a complir aquest objectiu, la investigació i l'edició posterior no haurien estat possibles sense la complicitat i el treball compartit de la Diputació de Barcelona —a través de la Xarxa de Museus Locals—, l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural —sota el guiatge del seu director, Joaquim Nadal—, i, de manera especial, el doctor en història de l'art de la Universitat de Girona Francesc Miralpeix, que l'any 2016 va descobrir els Cabanyes i el fill gran de la nissaga, Josep Anton de Cabanyes, i que, atret per l'experiència vital d'aquest ric comerciant vilanoví, escriptor i col·leccionista, melòman, traductor i pintor ocasional, va voler continuar estudiant-lo.

De manera particular, hem de donar les gràcies a Oriol Pi de Cabanyes, que sempre ha afavorit tot allò que suposés conèixer els seus avantpassats, i que, en aquesta ocasió, ha cedit el petit quadern de viatges de Josep Anton de Cabanyes, document que ha permès fer noves aportacions sobre la família i la col·lecció de la Masia d'en Cabanyes.

A tothom, el nostre agraïment.

L'any 2016, Francesc Miralpeix i el Centre d'Interpretació del Romanticisme Manuel de Cabanyes – Masia d'en Cabanyes iniciaven una relació epistolar. Ens interessava seguir el fil d'algunes peces de Viladomat que havien estat a la Masia d'en Cabanyes. D'ençà d'aquell moment i fins a la publicació d'aquest llibre, la nostra voluntat de col·laborar ha estat constant.

L'any 2017, Francesc Miralpeix publicava a *Locus Amoenus* un estudi en què es presentava el manuscrit inèdit del catàleg del comerciant Josep Anton de Cabanyes: *Col·leccionisme i gust artístic de Josep Anton de Cabanyes i Ballester (1797 – 1858) a través del manuscrit «Catálogo y descripción de algunos cuadros que posee Dn. José Antonio de Cabanyes (c. 1850)»*. Miralpeix contribuïa així a l'estudi de la història del col·leccionisme artístic a Catalunya a través de la col·lecció de Josep Anton de Cabanyes, l'afició col·leccionista del qual havia passat desapercebuda. Descobria, a través del *Catálogo*, el tarannà del col·leccionista Cabanyes, que va tenir valor testimonial i pedagògic per als descendents, i la seva erudició, un coneixement de les obres d'art que l'apropaven a la figura del crític o de l'historiador de l'art. Ens acostava una mica més a la Masia d'en Cabanyes.

A través de l'anàlisi del *Catálogo*, l'autor va deixar una porta oberta. Un fil que hem anat estirant gràcies a Oriol Pi de Cabanyes, que, d'acord amb la seva generositat, i amb la voluntat de fer aportacions sobre aquesta família tan singular del Garraf, ens ha donat una nova clau per obrir portes. La seva cessió del quadern de viatges ha estat gairebé màgica.

Han estat anys d'investigació —tenyits per la pandèmia—, els quals han permès que el Centre d'Interpretació del Romanticisme Manuel de Cabanyes – Masia d'en Cabanyes contribuís a posar el patrimoni i el llegat museístic en un lloc central de la cultura del país. Volem ser-hi quan el patrimoni es reivindica com a proposta de turisme cultural i inclusiu i quan es planteja com a proposta social i sanadora, i també quan es reivindica la memòria i la necessitat de mirar el passat. Volem ser-hi per neutralitzar la llunyania de les humanitats, i ara que l'absència, la fragilitat i l'obsolescència s'arrapen a la vida.

Aquesta investigació i publicació ens han permès fer memòria i interpretar. De manera col·laborativa —des de la Universitat de Girona fins a molts

historiadors i historiadores locals—, hem avançat una mica més en l'obligació de fer homenatge a qui ens ha precedit amb les seves experiències vitals, culturals i econòmiques, però també en la de relatar el passat, un passat que ens ajuda a reflexionar de nou sobre les possibilitats i la força dels equips museístics i la seva gent.

Esperem que aquest vell col·leccionista ajudi a conèixer la Masia d'en Cabanyes i la casa museu que provem de preservar, per construir, també, una societat més igualitària.

Presentació

Els dietaris o les notes de viatge, així com les epístoles o qualsevol altre manuscrit de caràcter personal, formen part del gènere memorialista i constitueixen una de les fonts més valuoses per als historiadors. A Espanya, la literatura de viatges compta amb una abundant bibliografia, especialment orientada a valorar la mirada i les impressions dels qui van visitar el país per motius tan diversos com el pelegrinatge, els negocis, la ciència o les relacions diplomàtiques. Són menys freqüents, però, els relats d'espanyols que van viatjar, segons l'afortunada expressió, amb «la mirada d'Ulisses», és a dir, tocats per allò que el viatger Philip Sidney atribuïa a aquells qui erraven sense rumb amb l'única finalitat d'enriquir el seus esperits, àvids de coneixement. Aquesta forma de concebre la vida i la formació, tan practicada pels aristòcrates de l'Europa septentrional durant els segles moderns i tan escassa en les nostres latituds, converteix en excepcional qualsevol nou testimoni en aquest sentit. Passa si fa no fa el mateix en el cas del col·leccionisme, no tant en relació amb el simple fet de col·leccionar com amb el de trobar algú que escrigui sobre la seva pròpia col·lecció, fent-ne, a més, consideracions i judicis estètics. El vilanoví Josep Anton de Cabanyes i Ballester (1797 – 1852), en les primeres dècades d'una Europa que tot just es refeia del trasbals de les guerres napoleòniques, va fer les dues coses: va viatjar i va col·leccionar.

De documents sobre els viatges de Josep Anton en coneixíem, fins ara, l'edició crítica de la seva estada a l'illa de Mallorca, on va fugir de la inestabilitat política que feia perillar la seva vida i la dels seus familiars en el context de les bullangues, però no pas els registres del seu pas per Anglaterra, els Països Baixos, França, Suïssa i Itàlia, és a dir, les notes que va escriure en una petita quartilla o carnet de viatges, on va deixar consignades les impressions del seu particular Grand Tour. És un dels pocs casos de què es tenen notícia de catalans que van confiar en la *Bildungsreise*, l'educació basada en el viatge iniciàtic, a la manera del que emprenien els joves hereus de la *bonne société* de l'Europa del segle XVIII i de principis del segle XIX. El bloc de

notes de Josep Anton no és, pròpiament, un dietari ni una crònica extensa amb aspiracions literàries, sinó un carnet d'apunts que va escriure amb la minuciositat de l'esperit d'un comerciant que anota en els llibres de comptes les entrades i les eixides i que, al mateix temps, recull les impressions d'allò que veu i sent —tant si és un congost natural que l'aclapara com si es tracta d'una escultura famosa o d'una visita reconfortant a un monument. De tot plegat en va deixar breus anotacions escrites en alemany antic, llengua que dominava junt amb el català, el castellà, l'anglès, el francès i l'italià. L'afició a l'escriptura ja se li coneixia pel catàleg inventari de cadascuna de les obres de l'extensa pinacoteca que va aplegar, en el qual demostra posseir una àmplia cultura, que va forjar en les seves estades a l'estranger i en els seus viatges i lectures, essencials per atresorar una elevadíssima sensibilitat artística i un judici crític basat en el raonament. També se li coneixia la inclinació per l'escriptura en un altre manuscrit, igualment inèdit però àmpliament utilitzat per la historiografia vilanovina, fins al punt que l'historiador Joan Rius en va fer una còpia manuscrita, mogut per l'interès en la genealogia de la família i en les qüestions més rellevants de l'administració de les finques i dels successos directament relacionats amb ell i els seus avantpassats —el manuscrit inclou un dolorós i sentit relat de la mort de la seva esposa. Amb la troballa del carnet de viatges, traduït a partir d'una transcripció difícil i feixuga, s'està en disposició d'inquirir encara més l'imaginari visual i teòric que va fer possible la seva formació de joventut, així com de trobar més i millors arguments per explicar la seva personalitat i els seus gustos personals. Una personalitat, d'altra banda, que convindrà reivindicar com a extraordinàriament singular en el context sociocultural del seu temps.

La publicació del carnet, doncs, és una oportunitat única per sentir una veu privilegiada dels successos historicoartístics dels països i dels llocs que va visitar, però, sobretot, és una finestra des de la qual es pot contemplar, amb les dades de les fonts esmentades i de la bibliografia coneguda, el paper dels Cabanyes en la formació del gust burgès a la Catalunya de la segona meitat del segle XVIII i fins a la primera meitat del segle XIX. En aquest sentit, aquest llibre no solament obeeix a la voluntat de posar per escrit un testimoni de gran interès per a la lingüística i la història cultural —Joan Anton de Cabanyes i Ballester és un català afrancesat i de tendència liberal, un tipus, per si mateix, ben singular—, sinó que també persegueix aportar una anàlisi que posi en relleu el personatge, els seus avantpassats i el ric llegat artístic i cultural que es va aplegar a la Masia d'en Cabanyes, a Vilanova i la Geltrú. Aquesta mirada —polièdrica i coral, en tant que se sentirà més d'una veu—

ha de permetre reconstruir les claus de la formació del gust artístic d'un jove català que va tastar les mels de l'alta cultura burgesa de les ciutats de la Gran Holanda. Unes ciutats que, tot i els estralls de les guerres francoangleses i de la posterior ocupació napoleònica, mantenien viva la flama de la revolució cultural de la Il·lustració. El record d'aquell món de joventut que va forjar l'esperit de Josep Anton es va concretar en la seva inclinació per les arts i la literatura, però, al mateix temps, li va crear un sentiment de melancolia —i, a voltes, d'amargor— que va expressar en els seus poemes i en algunes epístoles. Sense anar més lluny, va veure Barcelona com una ciutat inculta i provinciana; els representants polítics a Corts, com uns ineptes, i l'època que li va tocar viure, convulsa i perillosa, com un trasbals incompatible amb el seu conservadorisme liberal. Del seu llegat, però, ens n'ha quedat la vil·la neoclàssica de la Masia d'en Cabanyes, construïda pel seu pare, però ampliada i viscuda com a lloc de retir per ell i la seva família. I, és clar, l'extraordinària pinacoteca amb obres dels segles XVII i XVIII, majoritàriament de procedència italiana, francesa i flamenca, i que va aplegar, en bona part, en els anys de joventut. La seva biblioteca, que no es conserva de forma íntegra —segons diu en un passatge del manuscrit *Notícies cronològiques*, va arribar a tenir més de mil volums—, devia redimir-lo del seu *exili interior*. Una biblioteca que —convé recordar-ho— també va contribuir a la formació intel·lectual del seu germà, el poeta romàntic Manuel de Cabanyes.

He estructurat el llibre en sis apartats, cadascun dels quals ha estat pensat per abordar aspectes del personatge o de la seva família i del viatge. No he pretès, però, fer una biografia rutinària i acumulativa de la vida de Josep Anton. En realitat, els treballs de Joan Rius i Vila, Oriol Pi de Cabanyes o Francesc Xavier Puig —per esmentar els autors que més s'han dedicat a fixar la seva personalitat— han deixat ben poques escletxes per a l'aportació de res d'original. Ben altrament, gràcies a les seves contribucions i recerques, la meua mirada ha pogut ser més lliure i menys condicionada: més propera, en definitiva, a la història de la formació del gust i del consum cultural de les elits i no tant a la dada biogràfica menuda. Per tant, aquesta obra no és una biografia canònica de Josep Anton, sinó un recull d'aspectes biogràfics que m'han semblat rellevants per comprendre les inquietuds intel·lectuals que el van portar a ser un dels primers catalans a fer el Grand Tour i un dels col·leccionistes més destacats del seu temps. En la tria d'aquests aspectes hi ha tingut un paper fonamental —no podia ser de cap altra manera— el carnet de viatges, que ha nodrit la major part del llibre. Això no obstant, el primer capítol aborda els orígens familiars dels Cabanyes, i se centra, especí-